

Ända från runorna

Nästa år firar Bonniers 150-årsjubileum. Sakerligen inte utan pompa och ståt. Och kanske för att förgylla detta år utkommer första delen av Bonniers svenska litteraturhistoria. Det är ett sedan långt tillbaka planerat projekt som fått draghjälp av jubileet (dyra och smala verk är inte alltid ekonomers favoritobjekt). Det är över 20 år sedan Erik Hjalmar Linders "Ny illustrerad litteraturhistoria" utkom och behövt av ett heltäckande verk är stort såväl bland universitetsstudenter som hos den läsande allmänheten.

Sex band skall det bli och vi skall kunna läsa om litteraturen från äldsta tid, då runorna stod för bildningen och fram till våra dagar. Och snabbt skall det gå, redan 1989/90 skall verket vara fullständigt, det lovar förlaget. Ansvarige redaktörer är herrarna Sven Delblanc, Sverker Göransson och Lars Lönnroth och författarna är hämtade bland universitetslärare och litteraturkritiker.

Andrej Tarkovskij fick aldrig den Guldpalmen vid Cannes-festivalen som många ansåg hans film "Offret" vara värd. Helt lottlös blev denne märkvärdige filmskaparen ändå inte — filmkritikerna och kyrkans män och kvinnor gav den sitt stöd. Påpassligt utkommer här hemma i början av juni en omfattande antologi om filmaren Andrej Tarkovskij. Det är stockholmsförlaget Alfabet som ger ut "Andrej Tarkovskij — Tanken på en hemkomst". Boken är redigerad av Magnus Bergh och Birgit Munkhammar som även innehåller texter om "Offret". Jean-Paul Sartre har skrivit en essä om Tarkovskijs debutfilm "Ivans Barndom" och här deltar svenska film- och litteraturvetare med belysande texter. Några av bidragsgivarna är Gunnel Vallquist, Birgitta Trotzig, Björn Nilsson, Carl-Johan Malmberg och Madeleine Gustafsson.

Den oförtröttelige Bo Balderson återkommer till hösten. Denna gång har denne mystiske författaren gett sig ut i aktiesvängen och naturligtvis finns statsrådet på plats — "Statsrådets klipp", heter boken. Statsrådet är ju en man som borde veta vad som gäller även på aktiemarkanden. Han är både lagens högste väktare och innehavare av en stor privatförmögenhet. Men vet han?

Brombergs bokförlag blir självständigt igen. Efter tre års samarbete med Norstedts går Brombergs sin egen väg. Adam och Dorotea Bromberg fortsätter driva det lilla och kvalitetsmedvetna förlaget. Som samarbetspartner och minoritetsägare har bl.a. Marianne von Baumgarten gått in. Hon är VD i Barnens Bokhandel och delägare i Berghs bokförlag. Men några planer på sammanslagning finns inte, enligt Dorotea Bromberg.

Brombergs utgivning kommer att bli ungefär lika stor som den varit under de senaste åren, omkring 30 titlar, säger Dorotea Bromberg till Svensk Bokhandel. Vill man utläsa några nya drag i vår kommande utgivning skall man nog finna en ökad satsning på svensk skönlitteratur.

Jag är glad över att nu återigen få arbeta som ett helt självständigt förlag även om det blir hårt och svart, tillägger förlagschef Bromberg.

Läslustan heter ett nytt TV-program om böcker. Två program är planerade till sommaren. Det första sänds den 12 juni och det andra 23 juni. Programledare är Gunnar Arvidson och vid sin sida har bland annat Carl Olof Josephson, Cilla Ingvar och Bertil Winderberg.

Kaj Schueler

Västerlänningen som blev japan

Ett litterärt reportage

Lafcadio Hearn landsteg i Yokohama den 4 april 1890. Han kom till Japan för att skriva reportage och resebilder. Uppdragsgivare var den amerikanska tidskriften Harpers Magazine. Redan efter några dagar anade den beresta Hearn att detta land var något av ett hem för honom. Han reste kors och tvärs, driven av en rastlös vetgirighet, i det land där han skulle dö redan 1904. Elva böcker om Japan hann Lafcadio Hearn skriva.

Monica Braw

MATSUE
Vägen till Matsue går genom landskap så natursköna att man tror det japanska ekonomiska miraklet glömt bort dem: risfält vid foten av blånande berg, kantade av floder som är strida också i högsommarhet, ja till och med fyllda av fisk för med gummistövlar upp till ljuskarna står metarna mitt ute i vattnet. Och mitt i fälten står små ofärgade tempel, utmärkta med en anspråkslös tempelbort och ett välsignat rep, nu som för tusen år sedan.

Man tänker sig att detta är möjligt enbart därför att man nu är på väg till vad som kallas Japans Baksida, kusten vid Japanska Sjön, den som vetter mot de isande vintervindarnas Korea och Sibirien. Det är här det snöar sex meter och bönderna lämnar sina familjer ensamma stora delar av året för att tjäna extra som daglönare i storstäderna. Det är trakter som dessa som tigger och ber att få bli bulnersmutsade av supertåget Shinkansen i hopp om Utveckling.

Det var för att möta Lafcadio Hearn jag kom till Matsue. Hearn själv kom dit för drygt åttio år sedan, en något vilsen journalist med en irländsk far som övergivit hans grekisk-italienska mor, uppväxt hos en äldre faster i England, utskickad av en amerikansk tidning. Innan han ens nått Yokohama hade han grålat med sin arbetsgivare och brutit sitt kontrakt.

Tiden står stilla
I fälten står små krokiga gummor och rensar lite ogräs mellan risplantorna med vita hucklen om huvudet. Tiden står, tack och lov för besökaren, ännu en tid stilla.

Men i Matsue hamnar man på Hotell Washington med marmorgolv och pianobar och datorkort i stället för rumsnycklar. Då har det väl ändå gått som Lafcadio Hearn fruktade: hans älskade trädgård finns inte längre kvar, ännu mindre hans gator, hans människor, hans stämning?

Det var för att möta Lafcadio Hearn jag kom till Matsue. Hearn själv kom dit för drygt åttio år sedan, en något vilsen journalist med en irländsk far som övergivit hans grekisk-italienska mor, uppväxt hos en äldre faster i England, utskickad av en amerikansk tidning. Innan han ens nått Yokohama hade han grålat med sin arbetsgivare och brutit sitt kontrakt.

Som att komma hem
Men fjärran från att känna sig utlämnad, tyckte han att han kommit hem när han kommit till Japan. Den 30 augusti 1890

började han sitt arbete som engelsklärare i den på den tiden oändligt avlägsna lilla staden Matsue, giftes bort med en samurajdotter av omtänksamma människor som tyckte han inte skulle leva ensam, och blev inom kort inte bara Matsues mest kända utlänning utan hela Japans.

Det som gjorde Hearn förtjänt av en sådan titel var det faktum att han visade både japaner och utlänningar på en del av Japan som ingen brytt sig särskilt mycket om förut, en del som innehåller en stor del av Japans inre folkslag, folkliv och folkro.

Utänför Hotell Washington cyklar en gubbe i sydda vita sommarsonger och undertröja förbi. Det går långsamt, men det går. En farmor, krym av år och arbete, skjuter sakta en barnvagn.

— Det är fortfarande en småstad, det här, säger portieren.

120 000 är väl inte vad en svensk tänker sig som småstad, men låt gå. Det skall nämligen strax visa sig att mer småstad än Hearn någonsin kunde drömma om fortfarande existerar här och till det över hans älskade trädgård.

Man går över en bro slagen över en stilla kanal och möter en

dam med parasoll. Det är ingenting märkvärdigt med det, för så är det i Japan på sommaren. Men gatan man kommer ut på

är kantad på ena sidan av vitmenade murar som omger så stora hus och trädgårdar att de bara hade tillhört miljonärer om

de varit belägna i Tokyo. Och på andra sidan sitter en metare under en knotig siter och hoppas på napp i vallgraven. Vilda

blommor prunkar ända ner till vattenbrynet och där på andra sidan, högt uppe på slottsbacken, höjer sig de trehundraåriga fästningstornet med utsikt över hela landsbygden, lagunen, sjön och havet.

Dagens samurajer

Bakom en av de vitmenade murarna står ett samurajhem öppet, mörkt och anspråkslöst, skuggat av en bambudunge. En restaurang bjuder ut hemsnodda nudlar medan dess gäster matar tama karpar i regnbågens alla färger i dammen. Där bakom, lite högre upp på kullen, ligger länsherrens tehus där man fortfarande kan köpa hans specialkakor av sojabönsdeg. Och dagens samurajer, skolpojkar med träsvärd för vad som nu bara är en sport, kendo, krym förbi med trygghetsbällets cykelhjälm.

I ett hus vid denna gata bodde Lafcadio Hearn. Om detta hus och dess trädgård har han skrivit en lång berättelse som får en att tro att han var i besittning av en park. För, med Hearn ord, hade han egentligen inte en utan tre trädgårdar. Om den på framsidan skrev han

"... den vetter mot söder och sträcker sig också mot väster till randen av den norra delen av trädgården, från vilken den är skild av en egendomlig bambuskärm. Det finns stora klippor

med tjocka lager av mossa; och olika fantastiska stenskalor som innehåller vatten; och stenlyktor gröna av ålder... Där finns miniatyrkullar med gamla träd; och långa grönskande slutningar, skuggade av blommande buskage, som flodstränder; och där finns gröna små kullar som små öar. Alla dessa grönskande upphöjningar reser sig ur områden av blekgul sand, len som en silkesyta, härmade en flods kurlor och slingrande..."

I en annan tid

Först tänker man med tacksamhet på Matsue stad, som låtit bevara detta hus och denna trädgård så det inte blivit till det Hearn avskydde mest av allt, ett industriområde. Men när man väl tagit av sig skorna och stigit upp på vassmattorna och närmast sig Hearn tre trädgårdar vänds ens glädje mest mot Hearn.

Först när man sitter där på knä på japanskt vis och ser ut över det som Hearn såg att verkan som en slottspark, förstår man en av de viktigaste sidorna av Hearn storhet. För hans tre trädgårdar, där han såg så mycket att det räckte till att skriva sidor och åter sidor är i verkligheten så lita att en jäktad turist lätt skulle kastat en snabb blick och varit färdig att gå vidare efter ett par minuter.

Men Hearn levde i en annan tid, en tid som han redan 1890 var övertygad om höll på att försvinna. Som många i själen hemlösa västerlänningar kom han att bli mer förläskad i det gamla Japan än många japaner. I museet bredvid hans hus delar man ut en karta efter vilken man kan gå för att finna platser i Matsue som Hearn tyckte speciellt mycket om. Till dem hör tempel, gärna mycket små och anspråkslösa, om vilka han tog reda på de mest spännande detaljerna. På det viset gjorde Hearn en insats som än i dag ligger till grund för mycket folklivsforskning i Japan.

Levande spöken

Hearn själv förflyttades snart till en annan skola i södra Japan och dog, bara 54 år gammal, i Tokyo där han också ligger begravd. Men hans uppteckningar och beskrivningar av det gamla Japan är fortfarande mycket spridda, inte minst under högsommaren som är spöksäsong. Hearn, som blev så japansk att han tog ett japanskt namn, Yakumo Koizumi, har skrivit ner några av de populäraste spökhistorierna som säkert annars skulle ha gått förlorade. Kanhända har han därmed också räddat japanska spöken åt eftervärlden. Att de lever är det knappast någon tvekan om, åtminstone inte i Matsue. Bland annat berättar Hearn om trädspöken, som oftast är kvinnor, olyckligt fångade i träd, som de endast om nätterna och med hjälp av kärlek kan lämnas.

I Hearn stora lilla trädgård finns också ett märkligt, naket träd av en art som kallas Apuruschbana. När jag frågade biljettförsäljaren om det möjligtvis är ett bakeki, ett spökräd, svadade han allvarligt men helt naturligt:

— Nej, i denna trädgård finns det inga spökräd. Men på andra sidan gatan, vid vallgraven, finns det ett.

Lafcadio Hearn (1850—1904).

Gatorna i Matsue har inte förändrats mycket på hundra år — om man undantar joggarna förstås.

Den trädgård som Lafcadio Hearn kallade tre stycken och skrev många, många sidor om, är i själva verket så liten att en jäktad turist snabbt skulle rusat förbi. Men den som slår sig till ro ser snart allt som Hearn såg.

Kusa-hibari

"Också ett entums kråk har en halv tum själ."

Japanskt ordspråk

Hans bur är precis två japanska tum hög och halvanannan tum bred; den lilla trådorren, som går på svängstapp, lämnar knapp rum för min lillfingerstopp. Men i den buren har han gott om plats — plats att både gå och hoppa och flyga; för han är så liten att man får titta mycket noga genom buren av brun gasväv för att se en skymt av honom. För min del är jag alltid tvungen att vrida och vända buren flera varv i god belysning innan jag kan upptäcka var han sitter; och då hittar jag honom vanligen i någon av de övre vråna, där han hänger upp och ner vid sitt flortak.

Föreställ er en syrsa ungefär lika stor som en vanlig mygga — med ett par antenner som är betydligt längre än kroppen och så tunna att man bara kan se dem i motljus. Kusa-hibari, gråslårka, är hans japanska namn; och i handeln är han värd precis tolv cent: det vill säga åtskilligt mer än sin vikt i guld. Tolv cent för ett sådant knott!...

På dagen sover han eller mediterar, utom när han sysselsätter sig med den strimla färsk äggfrukt eller pumpa som måste petas in i hans bur varje morgon... Att hålla honom ren och välnärd är en aning besvärligt; om någgon skulle ni tycka att det är absurd att göra sig någon möda för ett så löjligt litet kråk.

Men vid varje solnedgång vaknar hans oändligt lilla själ: då börjar rummet fyllas av en lätt, spöklik musik, obekrivligt fin — en tunna, tun silversorlande drill som av de minsta tänkbara elektriska ringklockor. Allt efter som mörkret faller blir ljudet ljuvare — det sväller ibland så att hela huset

tycks själva av en spindelvävslätta resonansen, och tunnans av ibland till den bräckligaste tänkbara strimma av en röst. Men starkt eller svagt behåller det sin sällsamt genomträngande ton... Natten lång sjunger denna atom: han upphör först då tempelklockan förkunnar gryningstimmens.

Denna spåda sång är en sång om kärlek — en bestämd kärlek till någonting osett och okänt. Det är helt omöjligt att han någonsin skulle ha sett eller erfärat det, i denna sin nuvarande tillvaro. Inte ens hans förfäder, flera generationer bakåt, kan ha vetat någonting om åkrarnas nattliga liv eller om sångens värde för kärleken. De föddes ur ägg som kläcktes i en lerkruka i någon insektshandlers butik; och därefter levde de endast i bur. Ändå sjunger han sitt folks sång sådan den sjöngs för tiotusen år sedan, och lika felfritt som om han förstod vad varje ton betyder. Naturligtvis har han aldrig lärt sig sången. Den bor i hans organiska minne — det djupa, dunkla minnet av gångna tidslinjer liv, då hans ande vibrerade nattetid i kullarnas dagvåta gräs. Den sången gav honom kärlek — och död. Han har glömt allt om döden; men han minns kärlek. Och därför sjunger han nu — och lockar på den maka som aldrig skall komma.

Så är hans längtan omedvetet tillbakablickande: han ropar till det förtvunna stoft — han ropar till tystnaden och gudarna om en tidens återvändo... Ålskande människor gör i stort sett detsamma utan att veta om det. De kallar sin illusion ett ideal; och deras ideal är till slut inget annat än skuggan av ett folks erfarenhet, en fantom av organismens minne. Det levande nuet har mycket lite att skaffa med det... Kanske att också denne atom har ett ideal, eller åtminstone en kvarleva av ett ideal; men hur som helst, detta dvärglika begär är tvunget att klaga förgäves.

Felet är inte helt och hållet mitt. Man har påpekat för mig,

att om krypet fick para sig skulle han sluta sjunga och snart vara död. Men natt efter natt rördes jag av det klagande, ljuva, obesvarade drilandet som av en förebräelse — det ansatte mig till slut om, ett samvetskväl; och jag försökte få köpa en hona. Det var för sent på året; det fanns inga kusa-hibari till salu längre, vare sig hannar eller honor. Insektshandlaren skrattade och sade: "Han borde ha dömt omkring tjugonde dagen i nionde månaden." (Det var redan den andra dagen i tionde.)

Men insektshandlaren visste inte att jag har en bra kamin i arbetsrummet och håller värmen uppe kring 25 grader. Därför sjunger min gråslårka fortfarande i slutet av elfte månaden, och jag hoppas kunna hålla honom vid liv ända till den Största kylans tid. Emellertid är alla hans generations-amrater antagligen döda; inte på villkors vis skulle jag kunna få tag i en i den månaden. Och om jag släppte ut honom för att leta själv skulle han omöjligt kunna överleva en enda natt också om han under dagen hade lyckats undgå sina många naturliga fiender i trädgården — myror, tusenfotingar och kusliga jordspindlar.

I går kväll — den tjugonionde i elfte månaden grep mig en egendomlig känsla när jag satt vid mitt skrivbord: som av en tomhet i rummet. Så märkte jag att min gråslårka, tvärt emot sin vana. Jag gick bort till den tysta buren och fann honom liggande död bredvid en hoprorad smula äggfrukt, grå och stenhård. Tydligt hade han inte blivit matad på tre, fyra dagar; men ännu kvällen före sin död hade han sjungit underbart — så att jag i min dumhet föreställde mig att han var mer tillfreds än vanligt. Min elev, Aki, som tycker om insekter, brukade ge honom mat; men Aki hade varit till landet på en veckas ferier, och plikten att ta hand om gråslårkan hade överflyttats på hembiträdet Hana. Hon visar ingen

medkänsla, hembiträdet Hana. Hon säger att hon inte glömdet bort krypet — men äggfrukten är slut. Och hon hade aldrig kommit på tanken att ge en strimla lök eller pumpa i stället!... Jag uttalade förebräelsens ord till hembiträdet Hana, och hon gav pliktskyldigast uttryck för ånger. Men älv-musiken har upphört; och tystnaden är en förebräelse; och rummet känns kallt, trots kaminen.

Absurt!... Jag har gjort en hygglig flicka lilla till mods för en insekts skull som är hälften så stor som ett korngryn! Utsläskandet av detta oändligt lilla liv bekymrar mig mer än jag hade trott var möjligt... Självalfallet kan blotta vanan att se till en levande varelses behov — till och med en syrsas behov — omärkligt skapa ett intresse och en inlevelse, ett band som man blir medveten om först när förhållandet bryts. Dessutom hade jag under tyva kvällar så starkt erfärit förtrollningen i den spåda rösten — som berättade om en minimal existens som var avhängig av min vilja och mitt själviska behag, som av en guds nåd — och som även sade mig att denna atom av en ande i den lilla buren, och atomen av ande inom mig själv, bägge för evigt var endast en och samma sak i varats väldiga djup... Och att så tänka på det lilla kräket som hungrade och törstade, natt efter natt och dag efter dag, medan hans skyddsguds tankar ågnade sig åt att väva drömmar!... Hur tappert sjöng han ändå vidare, ända till slutet — ett grymt slut, för han hade ätit upp sina egna ben!... Må gudarna förlåta oss alla — och särskilt hembiträdet Hana!

Men ändå, att av hunger äta upp sina ben är trots allt inte det värsta som kan hända en varelse som har blivit förbränd med sångens gåva. En del människosyrsor måste förtära sitt eget hjärta för att kunna sjunga.

(1902)